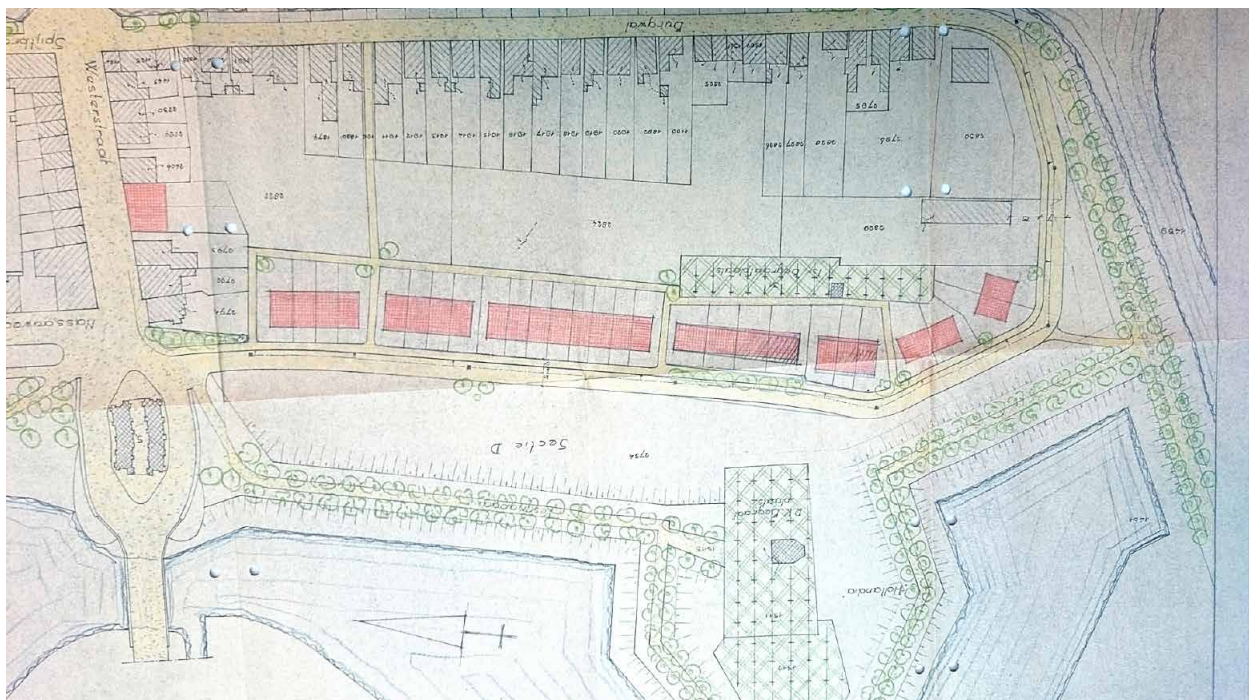


# WEDEROPBOUW IN ENKHUIZEN: Waardestelling Oranjestraat 1 - 28

door Gerrit Vermeer  
namens de Vereniging Oud Enkhuizen.

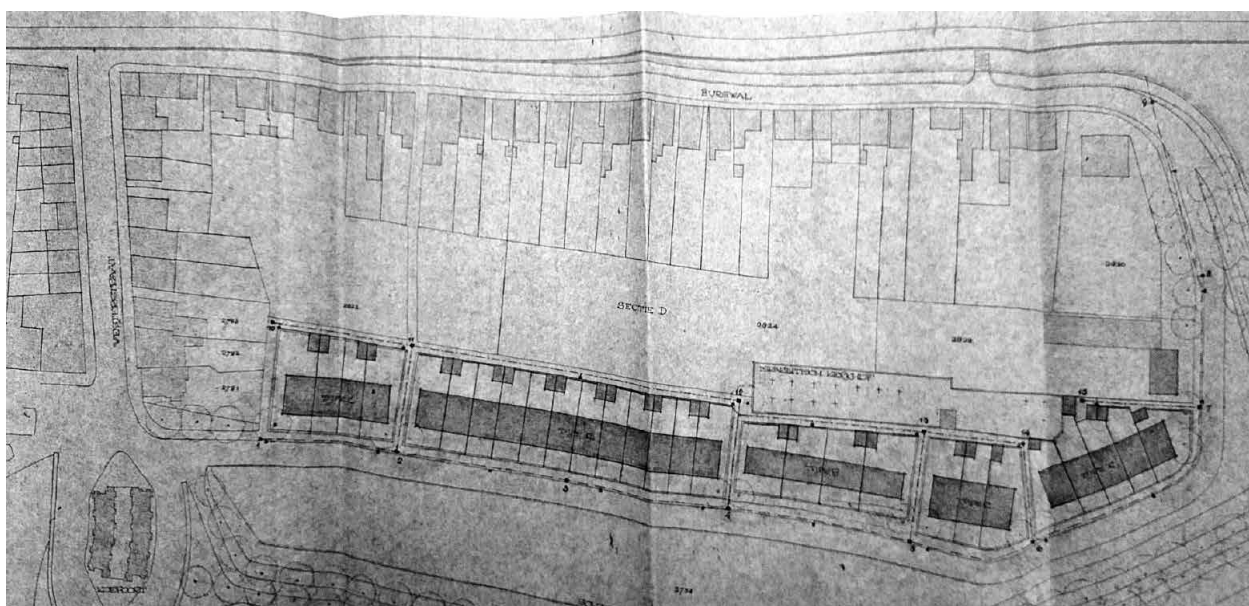
november 2015





Afb. 1. Plan voor de bouw van woningen ten zuiden van de Koepoort, door D.Ybema, directeur Gemeentewerken, september 1944.

Afb. 2. Het uiteindelijk gerealiseerde plan voor de woningwetwoningen in de nieuw aangelegde Oranjestraat, door D.Ybema, directeur Gemeentewerken, eind 1948, begin 1949.



## De Woningnood

Directe oorlogsschade was er in Enkhuizen weinig. De geallieerden hadden een aantal bombardementsvluchten op de stad uitgevoerd, maar zonder schade van enige omvang. Wel lag de woningbouw een aantal jaren helemaal stil, waardoor een schrijnend tekort aan woningen ontstond. In 1941 en 1942 verzezen hier en daar in de oude binnenstad nog wel enige huizen, maar in de loop van 1943 bleek het onmogelijk om van het Bureau Goedkeuring Werken in Velsen van de Regeeringscommissaris voor den Wederopbouw nog machtigingen te krijgen voor de aanschaf van bouwmaterialen. Onderhoud bleef uit, woningen verkrotten. De directeur Gemeentewerken, D. Ybema, deed in 1943 nog tevergeefs pogingen om aan wasbakken, toilet-potten, dakpannen en spijkers te komen.

Na de bevrijding, in de eerste ledenvergadering van de Stichting Verbetering Volkshuisvesting op 5 juni 1945, moest voorzitter Roosendaal spijtig constateren dat er te weinig bouw materiaal verkrijgbaar was om welk woningbouwplan dan ook uit te voeren. Op 20 juni kreeg de directeur Gemeentewerken bericht dat alle beperkende bouwbesluiten die onder de Duitse bezetting waren afgekondigd, van kracht bleven. In 1947 nam de regering een nieuwe woonruimtetwet aan. De gemeentes kregen de bevoegdheid woonruimte te vorderen en dus inwoning af te dwingen. B. en W. in Enkhuizen besloot van deze bevoegdheid gebruik te maken. Dat betekent dat de woningnood in die tijd tot onhoudbare situaties leidde.

## Vorbereidingen Oranjestraat

Al bestond er op dat moment nog geen enkel vooruitzicht op realisering, toch diende Ybema op 13 september 1944 een ontwerp met een uitgewerkte begroting in voor een straat langs de burgwal, ten zuiden van de Koepoort (afb. 1).<sup>1</sup> Het uiteindelijk na de oorlog uitgevoerde plan week daar slechts op enkele punten van af. De straat moest een lengte krijgen van ongeveer 300 meter en aan het einde een knik vertonen. De directeur plande twee woningen in de Westerstraat en 27 woningen van verschillende typen aan de oostzijde van een nieuw aan te leggen straat langs de binnenzijde van de stadsveste. Van noord naar zuid tekende hij aan de nieuwe straat twee rijtjes van vier woningen, een rij van acht, een rij van vier en nog een rijtje van drie ner voor en van twee blokjes van twee net na de knik. Het idee van een van een aantal korte rijtjes afgewisseld met een lange rij bleef uiteindelijk gehandhaafd.

In 1947 waren voor het rooien en aanleggen van deze woonstraat de bestekken gereed. De straat moest een breedte krijgen van 5 meter met daarnaast een trottoir van 2 meter. De totale kosten werden begroot op 34.000 gulden. Aan het einde van hetzelfde jaar werd besloten om de te bebouwen gronden bouwrijp te maken. De werkzaamheden vonden plaats in het voorjaar van 1948. In dat jaar en in 1949 kreeg Enkhuizen het bouwvolume toegewezen om deze woningen te kunnen bouwen.

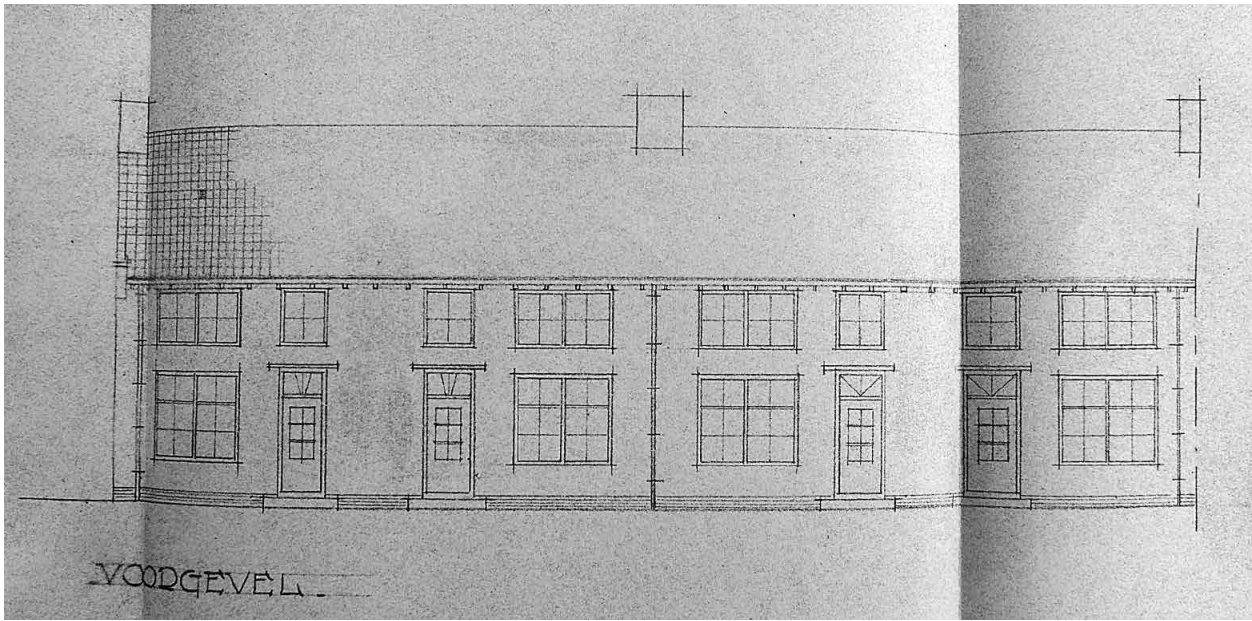
In maart 1947 dacht de raad na over een naam voor de nieuwe straat. Uiteenlopende mogelijkheden kwamen aan de orde. B. en W. stelden Hollandiastraat voor, naar het nabijgelegen bastion. Een voorstel om met de straat de vroegere gemeentearchivaris D. Brouwer te eren, ondersteund door de vereniging Oud-Enkhuizen, haalde het evenmin, aangezien de raad voor deze gewaardeerde historicus liever wachtte op een betere straat. De slachtoffers en verzetshelden zouden een eigen kwartier krijgen en kwamen daardoor ook niet in aanmerking. Terloops noemde een van de wethouders in het voorbijgaan de bestaande Nassauweg en liet zich daarop voortbordurend de naam Oranjestraat ontvallen. De burgemeester maakte hiervan meteen een voorstel, dat zonder stemming werd aangenomen. De Nassauweg aan de andere zijde van de Koepoort heette voortaan in overeenstemming hiermee de Nassaustraat.<sup>2</sup>

## Israëlitische Begraafplaats

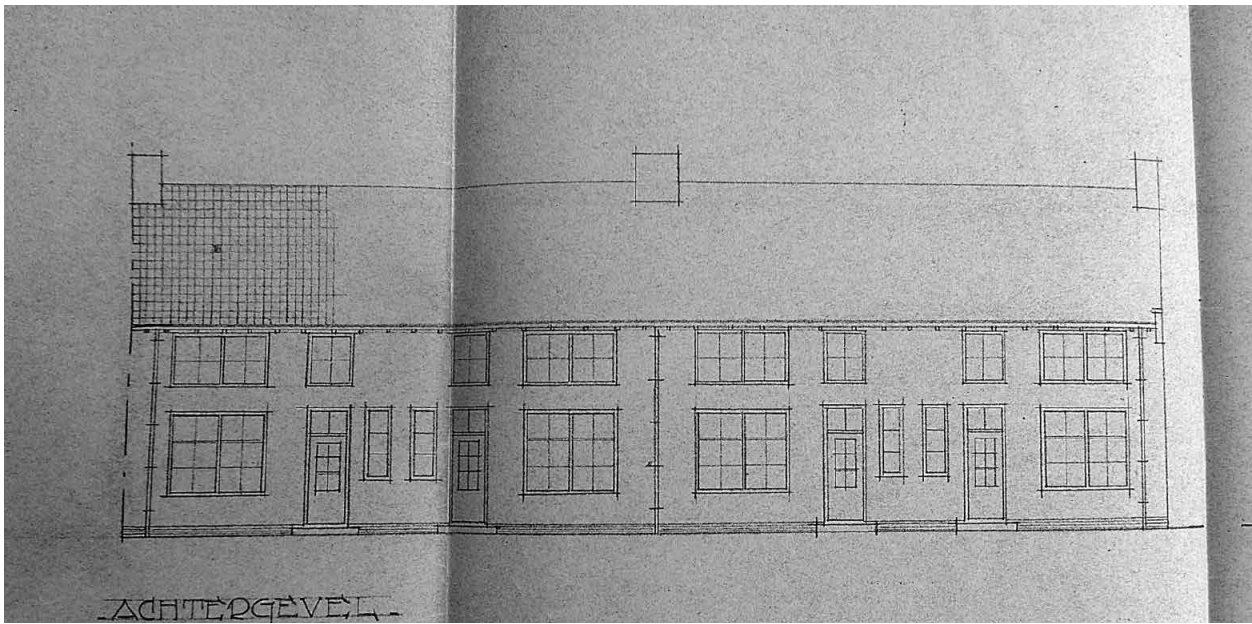
In het plan uit 1944 was ook al rekening gehouden met de Israëlitische Begraafplaats, die zich aan de zuidzijde van het project pal achter de erven van de huizen uitstreckte. De nieuwe woonstraat ging er rakelings langs (afb. 1). Op 26 mei 1734 hadden de joodse inwoners van de burgerlijke overheid toestemming gekregen om in de stad volgens de wetten van hun religie te leven. Ze kwamen bijeen in een noodgebouw, totdat ze

<sup>1</sup> Westfries Archief, Hoorn, Archief 0131, Dienst Gemeentewerken Enkhuizen, 4065 Stukken betreffende de aanleg van een straat vanaf de Koepoort naar de Omgelegde Burgwal, genaamd Oranjestraat, 1944-1948.

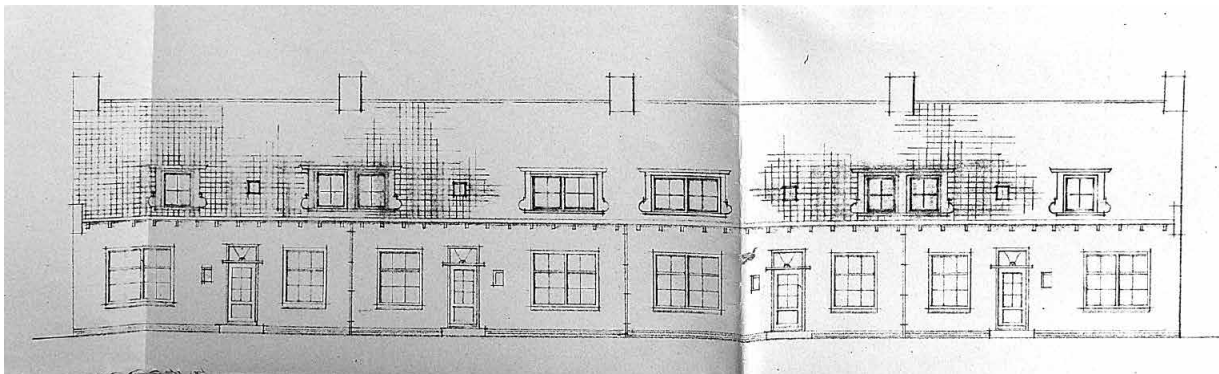
<sup>2</sup> *Nieuw Noordhollands Dagblad*, 22-3-1949; p. 2.



Afb. 3 en 4. De voorgevel (boven) en de achtergevel (hieronder) van de woningen type C in de Oranjestraat, ontwerp D. Ybema, augustus 1948.



Afb. 5. De voorgevel van de woningen type B in de Oranjestraat, ontwerp D. Ybema, augustus 1948.



de beschikking kregen over de nu nog bestaande synagoge. Op 22 september 1738 stonden de burgemeesters en regeerders van Enkhuizen een stuk grond af voor de aanleg van een joodse begraafplaats. Dit perceel lag achter de wagenmakerswinkel van wijlen Jan Brasser en ten oosten van de lijnbaan van Gerrit Romunde op de veste. Op het bastion aan de andere kant van de lijnbaan bevond zich al de begraafplaats van de katholieke parochie.

Op 24 september 1946 liet de directeur van Gemeentewerken B. en W. weten, dat er voor het aanleggen van de nieuwe straat, ontheffing nodig was van de provincie, omdat de straat op veel minder dan 50 meter langs zowel de Katholieke als de Israëlitische Begraafplaats kwam te lopen, wat als minimale afstand gold. De gemeente ontving de ontheffing in december 1946 onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de huizen dan wel moesten worden aangesloten op de waterleiding.<sup>3</sup>

### **Ontwerp en bouw van de duplexwoningen**

Anders dan bij de latere wederopbouwprojecten liet de gemeente de bouw niet over aan de plaatselijke woningcorporatie, maar besloot deze de woningen zelf te bouwen onder de hoede van Gemeentewerken. De directeur, Ybema, leverde zelf het ontwerp voor 24 duplexwoningen en vier woningen voor grote gezinnen (afb. 3-5). De duplexwoningen werden tijdelijk ingericht voor dubbele bewoning, zodat ze plaats boden aan 48 gezinnen. Het idee was dat de splitsing ongedaan kon worden gemaakt na lediging van de woningnood. De duplexwoningen zijn echter nog altijd niet gesplitst. De directeur Gemeentewerken ontving voor zijn ontwerp het gewone architectenhonorarium. De kosten van de bouw werden geraamd op 144.000 gulden. In 1948 en 1949 kreeg de gemeente Enkhuizen het bouwvolume toegewezen om de woningen daadwerkelijk tot stand te brengen.<sup>4</sup>

Op 18 september 1948 bracht de Adviescommissie voor Woningindeling, gevestigd in Westerstraat 133, bij schrijven van de secretaris Mevr. Loots-Kofman, advies uit over de door de directeur Gemeentewerken ontworpen woningen bij de Koepoort.<sup>5</sup> Ze besprak de duplexwoningen type A en C, die gesplitst moesten worden. Type A leek de commissie ongeschikt voor dubbele bewoning, omdat het schuine dak aan de achterzijde voor de bovenbewoners te veel ruimte wegnam. De commissie adviseerde daarom alle woningen type A te vervangen door type C. Mocht type A gehandhaafd blijven, achtte de commissie het noodzakelijk dat de bovenwoningen van de hoekhuizen grotere vensters kregen en de overige woningen een dakkapel voor meer daglicht. De commissie betreurde het dat de vlieringen niet gebruikt konden worden als droogzolder en bergplaats. Ze adviseerde daarom een luik te maken in de zolder, zodat de bovenbewoners nog wel lichte dingen als dozen, een ongebruikte wieg e.d. op de vliering konden bergen. De twee gezinnen die in een huis woonden, hadden geen vrije ingang en de woningen konden niet apart worden afgesloten. Dat beschouwde de commissie als een fout. Een W.C. naast de voordeur achtte ze voor een eengezinswoning niet prettig, maar voor een huis met dubbele bewoning zeker een zeer onaangename plaats. Daarom stelde ze voor de trap zo te veranderen, dat de W.C. van het benedenhuis onder de trap kon komen. Door een schot kregen de bovenbewoners en de benedenbewoners achter de voordeur elk een eigen afsluitbare ingang. De bewoners van de benedenverdieping beschikten daarnaast over de achterdeur. In de bovenwoning kwam de voorkamer naast de keuken. De commissie zag daarom graag dat een van de kasten een deur kreeg aan zowel de kant van de keuken als van de kamer, zodat deze een zogenoemde doorschuifkast werd. Wat betreft de kozijnen sprak de commissie een voorkeur uit voor openslaande ramen, met in iedere kamer van de benedenwoning één of twee bovenlichten als uitzetraam. Gemeentewerken nam vrijwel alle aanbevelingen over en vroeg toestemming aan de provincie om de type A woningen te vervangen door type C. De boven- en benedenbewoners moesten het gebruik van het schuurtje op het achtererf steeds delen.

Begin juni 1949 lagen de pannen van de eerste reeks duplexwoningen, een rij van twaalf, al op de daken en was het afwerken van het interieur in volle gang. In die maand werden ook de volgende twaalf duplex wo-

3 Westfries Archief, Hoorn, Archief 1325, Gemeentebestuur Enkhuizen, 1922-1979, nr. 1236 Verleend verlof Gedeputeerde Staten voor woningen aan een nieuwe straat in verband met nabijheid begraafplaatsen. 1946.

4 Westfries Archief, Hoorn, Archief 1325, Gemeentebestuur Enkhuizen, 1922-1979, nr. 1260 Stukken betreffende de verdeling van bouwvolume voor de gemeente.

5 Westfries Archief, Hoorn, archief 1325, nr. 5801, stukken betreffende de bouw en financiering van 12 woningen door de gemeente, complex V.



Afb. 6. Het lange blok van 12 duplexwoningen type C kort na de oplevering, gefotografeerd door A. van Rossem op 30 november 1949. Het houtwerk moest nog geschilderd worden. Archief Oud Enkhuizen nr. 31478.

Afb. 7. De Oranjestraat met rechts van het midden het blok met de vier woningen type B, bestaande uit een bouwlaag en een zolder. Foto omstreeks 1952. Archief Oud Enkhuizen nr. 6676.



ningen aanbesteed.<sup>6</sup> De directeur gemeentewerken had B. en W. bij schrijven van 13 juni 1949 aangeraden de tweede serie van twaalf niet openbaar aan te besteden, omdat hij het risico te groot achtte dat een aannemer te weinig geld of personeel had om het werk naar behoren te kunnen uitvoeren. Het leek hem verstandiger een of meerdere aannemers een bieding te vragen. Raadslid J. Visser Pz stelde hierover op 17 juni 1949 echter schriftelijke vragen aan B. en W. Hij herinnerde het college er aan dat het Ministerie van Wederopbouw in het voorjaar van 1948 een circulaire naar gemeentebesturen had gezonden, 'waarin wordt aangedrongen om de aanbesteding van woningwetwoningen te doen geschieden in kleine percelen, zodat ook kleinere aannemers hierop kunnen inschrijven.' In een later schrijven gaf de directeur alsnog advies openbaar aan te besteden. Uiteindelijk ging elk van de drie blokken toch naar twee aannemers uit Enkhuizen. De directeur Gemeentewerken merkte op dat de kleine aannemer, J. Smit en Zn, die drie huizen bouwde, in het geheel geen winst rekende (terwijl 7 procent was begroot) en de grotere, Cobro Aannemersbedrijf, die negen huizen voor zijn rekening nam, 3 procent. Dit kwam volgens Ybema doordat er in Enkhuizen nauwelijks bouwvolume was ofwel werk te vinden was. De Enkhuizer aannemers hadden als enige van alle aannemers in de wijde omtrek op slechts een deel van het project ingeschreven.<sup>7</sup>

Voor steun uit 's-Rijks kas ten behoeve van de bouw van Woningwetwoningen en tevens aanvraag tot huurstelling moest de gemeente een lang formulier invullen in vijfvoud. De Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting verleende het gevraagde per schrijven van 17 november 1949. De Ontvanger der Gemeente bepaalde in februari 1950 op basis van de ontvangen huurstelling van de kale huur, de wekelijkse huur van de tweede serie duplexwoningen op 4,20 gulden voor de benedenbewoner en 4,40 gulden voor de bovenbewoner per week, inclusief water. Bij de eerdere reeds gebouwde woningen was dat 5,10 respectievelijk 5,20 gulden. De ontvanger stelt daarom een huurverlaging voor en een nieuwe wekelijkse huurprijs van 4,65 gulden voor der benedenwoningen en 4,85 gulden voor de woningen boven.

#### **De vier woningen voor grote gezinnen**

In de zomer van 1949 beschikte de gemeente niet over voldoende bouwvolume om ook de vier huizen voor grote gezinnen te kunnen bouwen van type B. De directie van de Wederopbouw en de Volkshuisvesting in Noordholland besloot daarom achteraf in te stemmen met een eerdere overschrijding van het bouwvolume.<sup>8</sup> De Gedeputeerde Staten stemde daar in augustus 1949 mee in, waardoor ook de bouw van deze vier woningen doorgang kon vinden.<sup>9</sup> De woningen van het type B bestaan uit een begane grond en een zolder, zijn breder dan die van type C maar wat minder diep, maar ze hoefden niet in tweeën te worden gedeeld. Op 6 oktober vond de aanbesteding plaats in het stadhuis. De laagste inschrijver kwam uit op een bouwsom van 42.800 gulden, 71,80 gulden boven de raming. Daarnaast moest nog gerekend worden op 2.800 gulden voor het schilderwerk. Met een aantal extra kosten zou dit tot een overschrijding van het budget leiden van 3.326 gulden. Volgens directeur kon bouw daarom niet doorgaan. Hij stelde voor het bouwvolume op een andere manier zo snel mogelijk te benutten. Niet lang daarna vroeg hij drie aannemers een aanbidding te doen, waarop de bouwsom lager uitkwam, maar nog altijd resteerde er een tekort. De directeur raadde aan verder te bezuinigen op het plan of een klein verlies op de huurprijs voor lief te nemen. Het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting bepaalde de kale huur op 5,10 gulden. Inclusief water stelde de gemeenteraad de wekelijkse huur op 5,85 gulden per week.

In de woningen die in de late jaren veertig tot stand kwamen, zaten nog geen douches, maar daaraan kregen enkele bewoners wel behoefte. In oktober 1953 dienden enkele bewoners hiervoor een verzoek in. Ybema berekende dat er voor de douches inclusief de benodigde geisers, volstaan kon worden met een huurverhoging van 1,50 gulden per week. Een kleine groep bewoners had dit er graag voor over.<sup>10</sup>

<sup>6</sup> Westfries Archief, archief 1325, nr. 5425 Stukken betreffende de bouw en financiering van 12 duplexwoningen door de gemeente, complex V 9423 (Oranjestraat 1-3, 21-28), 1948-1955; *Nieuw Noordhollands Dagblad*, 8-7-1949; p. 2.

<sup>7</sup> *Nieuw Noordhollands Dagblad*, 17-8-1949, p. 2.

<sup>8</sup> *Nieuw Noordhollands Dagblad*, 10-6-1949; p. 2.

<sup>9</sup> Westfries Archief, Hoorn, archief 1325, nr. 5426 Stukken betreffende de bouw en financiering van 4 woningen door de gemeente, complex V; *Nieuw Noordhollands Dagblad*, 10-8-1949; p. 2.

<sup>10</sup> Westfries Archief, Hoorn, 1325, nr. 5343, Stukken betreffende de rechtszaak tegen bewoonster Oranjestraat 16a inzake het niet willen toestaan van medegebruik van schuurtje bij duplexwoning, 1949-1953.



Afb. 8. De Oranjestraat omstreeks 1955. Ansichtkaart van Uitgever van Leer N.V. no. 75. Archief Oud Enkhuizen nr. 10035.

Afb. 9. De achterzijde van de Oranjestraat met de ommuurde Israëlitische Begraafplaats. Op de voorgrond de door Ybema ontworpen poort voor de kweektuin. Situatie omstreeks 1970, verzameling Jan de Jong. Archief Oud Enkhuizen nr. 25313.





### **Stedenbouwkundige waarde**

De Oranjestraat en de aangrenzende rijtjeswoningen in meerdere blokken, volgen de binnenzijde van de stadsveste en vormen tegelijkertijd een afsluitende straatwand van de bebouwing in de binnenstad (afb. 6-8). Doordat de straat en de bebouwing vormen zo een harmonieus onderdeel van dit monumentale geheel. Vanaf de Koepoort bezien, bestaat de bebouwing uit meerdere blokken. Eerst volgt een blokje van vier huizen, dan een lang en indrukwekkende rij van twaalf en dan weer een blokje van drie en een van vijf. Op een na bestaan alle duplexwoningen uit twee bouwlagen en een zolder (type C). Alleen het derde blokje van vier eengezinswoningen bestaat uit een bouwlaag en een zolder (type B) (afb. 7, 8). De woningen zijn wat betreft gevelindeling en plattegrond steeds twee aan twee gespiegeld, zodat er telkens twee deuren naast elkaar zitten.

In januari 1950 was het complex gereed en werd het schilderwerk aanbesteed. Het bestek vermeldt de kleuren crème, bestaande uit 'loodtitanaat-afschilderverf op basis van een met olie gemodificeerde phatalaat met een harsgehalte van 20 procent' en groen van 'eerste kwaliteit standgroen van chromaatgroen en 25 % Bremergroen'. Daarbij bedong Gemeentewerken dat 'de kleurnuance der beide verven door de Directie zal worden aangegeven'. Daarnaast werd standwit en bruin toegepast. Het kleurenschema luidde als volgt: raamroeden en stopverfkanten e.d. in standwit, de dakramen met zuiver loodwitverf, alle buitendeuren en het raamhout aan de voor- en zijgevels in groen; alle verdere houtwerken in crème en de dakramen bruin.

### **Architectonische waarde**

Hoewel de bouw van de woningen in de Oranjestraat aan een strikt budget gebonden was en derhalve de eenvoud overheerste, slaagde Ybema er als architect in, toch de afwerking goed te verzorgen. Zo liet hij alle gevels metselen in een strak Engels verband, waarin behalve strekken ook de nodige koppen zitten. Deze koppen suggereren een eensteens dikte van de muur, maar in werkelijkheid zijn de koppen allemaal afgeslagen en vormen de buitengevels het halfsteens buitenblad van een spouwmuur, met een binnenblad van kalkzandsteen. Volgens het bestek hadden er in de buitengevels baksteen met twee verschillende tinten moeten komen, maar daar kwam het uiteindelijk niet van. Boven alle voordeuren zit een bovenlicht en daarboven, alleen bij het type C, een luifeltje. Alle kozijnen zijn aan de bovenzijde afgewerkt met een rollaag. Oorspronkelijk verdeelden roeden de vensters in vierkante ruiten. De zijgevels hebben opzij van de geveltop een uitkragende schouder op een wit blokje en afgedekt met een geprofileerde dekplaat (afb. 12). De strakke, modern ogende woningen verwijzen zo toch naar de vooroorlogse bouwtraditie. De dakkapellen van de vier woningen B droegen opzij een ornament en werden ook aan de bovenzijde afgesloten met een geprofileerde lijst. Binnen het strakke stramien van de woningen vertoonden de woningen een zekere rijkdom aan details, waarvan nog steeds een deel aanwezig is (afb. 10, 11).

Binnen beschikten alle woningen over een 'Simplo-keuken' van de Fa. Bruynzeel te Zaandam. Dit betrof een eenvoudiger en goedkopere versie van de gewone keukens van Bruynzeel. Naar deze goedkope variant bestond in deze periode zeer veel vraag. De plafonds in alle woningen bestonden uit het goedkope en destijds veelvuldig toegepaste zachtboard. Voor zover bekend zijn er in deze huizen geen oorspronkelijke interieurs bewaard gebleven. Gezien de gebruikte materialen als zachtboard, zou dit wellicht ook niet wenselijk zijn geweest. In 1982 ondergingen de 48 duplexwoningen een renovatie, maar in weerwil van het verdwijnen van de roeden in de voorgevel, behield het straatbeeld zijn karakter.<sup>11</sup>

### **Conclusie**

Historisch gezien is zijn de wederopbouwoningen in de Oranjestraat van belang als de eerste naoorlogse woningwetwoningen in Enkhuizen. Zij kwamen tot stand in een tijd, waarin de overheid binnen de schaarste de middelen door een krachtig en omvangrijk ambtelijk apparaat, het schaarse bouwvolume zo goed mogelijk trachtte te verdelen. Het complex in de Oranjestraat betreft een goed voorbeeld van het in die tijd vaak toegepaste principe van de duplexwoning. De als zodanig gebouwde huizen vertonen nog altijd een verdeling in een boven- en een benedenwoningen.

<sup>11</sup> Westfries Archief, Hoorn, archief 1853\_BD Gemeente Enkhuizen, bouwvergunningen 1980-1995, nr. 349, Enkhuizen; Oranjestraat, renovatie van 48 woningen, 8-6-1982.



*Afb. 10. Het laatste blokje van vijf duplexwoningen in 2015. Foto auteur.*

*Afb. 11. De Oranjestraat gezien naar het noorden. Rechts het meest zuidelijke blokje. Foto auteur.*



Stedenbouwkundig vormen de langgerekte blokken met woningen een krachtige afsluiting van de bebouwing van de binnenstad langs de binnenzijde van de historische stadsveste.

De woningen vertonen ondanks het strakke budget waarbinnen ze gerealiseerd moesten worden, nog altijd een rijk ogende detaillering. In dit opzicht verwijzen ze nog naar het vooroorlogse traditionalisme. Hierin zijn ze typerend voor deze periode.

Op oorspronkelijke roedenverdeling van de kozijnen en enkele andere kleine details na, bleef het oorspronkelijke straatbeeld nagenoeg gaaf bewaard.



*Afb. 12. Traditionalistische details in de strakke woonblokken. Foto auteur.*

